

از ازدواج غیرگزین تا ازدواج عاشقانه (بررسی کیفی الگوهای همسرگزینی در ۶۰ سال اخیر)

عاطفه کابلی

دانشجوی کارشناسی ارشد علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد kaboli.atefeh@gmail.com

احمد رضا اصغر پور ماسوله

استادیار گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد asgharpour@um.ac.ir

غلامرضا صدیق اورعی

استادیار گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد sedoura@um.ac.ir

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی الگوهای ازدواج زنان مشهد در سه نسل انجام گرفته است. این پژوهش با رویکرد کیفی و با تحلیل تماتیک انجام شده است. ابزار مورد استفاده در این پژوهش مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختاریافته است و جامعه مورد مطالعه، زنان ازدواج کرده در دهه‌های ۴۰ تا ۹۰ در شهر مشهد می‌باشد که با توجه به اصول حاکم بر روش نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی، تعدادی از آنان به صورت هدفمند و با بیشترین تفاوت انتخاب و تا رسیدن به اشباع نظری فرآیند نمونه‌گیری ادامه داشته است. بر این اساس، ۲۷ مصاحبه عمیق (مصاحبه با ۹ نفر در هر نسل) انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که به طور کلی در هر دوره ۴ الگوی همسرگزینی در بین مصاحبه‌شوندگان دیده شده است. شکل غالب همسرگزینی در بین کسانی که در دهه ۴۰ و ۵۰ ازدواج کرده‌اند، ازدواج غیرگزین، در بین کسانی که در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ ازدواج کرده‌اند، ازدواج غیرگزین ترکیبی و در نسل سوم ازدواج‌های عاشقانه و خودگزین می‌باشد.

کلیدواژگان: ازدواج، سنخ‌شناسی، الگوی همسرگزینی، نسل، زنان.

بیان مسئله

ازدواج به عنوان یک پدیده اجتماعی دارای ارزش‌ها، هنجارها و قواعد خاص خود می‌باشد. در هر جامعه‌ای شیوه و سبک خاصی برای ازدواج و همسرگزینی متناسب با فرهنگ جامعه وجود دارد. سبک ازدواج به معنای شیوه و سیاقی است که شخص از طریق آن پیوندی را انجام می‌دهد که پس از آن انسان به نوعی تحول و رشد می‌رسد و نقطه عطف این امر، انتخاب اولیه، یعنی همان همسرگزینی است که شرط بسیار مهمی برای ازدواج می‌باشد (نوری، بزرگی، ۱۳۹۰). همسرگزینی و ازدواج یکی از حساس‌ترین و جدی‌ترین اعمال و انتخابی است برای یک رابطه بلند مدت که در زندگی هر یک از افراد اتفاق می‌افتد (مینگ تسای و دیگران، ۲۰۰۶؛ به نقل از نوغانی، ۱۳۹۱). بنابراین روش‌های گوناگونی در سطح جوامع و فرهنگ‌های مختلف برای انتخاب شریک زندگی وجود دارد، به عبارتی هر جامعه دارای هنجارها و آداب و رسوم و ارزش‌های مشخصی در امر همسرگزینی است.

از سوی دیگر، از آنجا که فرهنگ پاسخگوی نیازهای انسانی طی زمان، مکان و موقعیت‌های متفاوت است بنابراین دچار تغییر و دگرگونی می‌شود و همانطور که کوئن می‌گوید: "هر جا که عناصر جدید و مجموعه‌هایی نو در فرهنگ ظاهر شود و بدین سان، محتوا و ساخت فرهنگ را تغییر دهد، دگرگونی فرهنگی رخ می‌دهد" (کوئن، ۱۳۹۹). دگرگونی فرهنگی، تدریجی است؛ و آن بازتاب دگرگونی در تجربه‌های سازنده‌ای است که به نسل‌های مختلف شکل داده است. از این رو ارزش‌ها و هنجارهای سنتی در میان نسل‌های گذشته کاملاً گسترده‌اند در حالی که گرایش‌های جدید تا حد زیادی در میان نسل‌های جوانتر نفوذ داشته، با جانشین شدن نسل‌های جوانتر به جای نسل‌های بزرگتر، جهان‌بینی

متداول در این جوامع دگرگون شده‌است به طوری که تغییر در عواملی چون توسعه اقتصادی و تکنولوژی، تحصیلات، تجارب نسلی و ارتباطات جمعی، تغییر در سطح ارزشها و مهارتهای فردی را بدنبال دارد، که پیامد عمده آن دگرگونی در مسایل سیاسی، اجتماعی، زندگی اجتماعی و... می‌باشد (اینگلهارت، ۱۳۷۳: ۱-۵).

تحقیقات و پژوهش‌های مختلفی این تغییرات و دگرگونی در خانواده و شیوه انتخاب همسر را نشان می‌دهند (صادقی و دیگران، ۱۳۸۶؛ آزاد ارمکی و دیگران، ۱۳۷۹؛ ساروخانی و مقریبیان، ۱۳۹۰؛ حسینی و گراوند، ۱۳۹۵). به عنوان نمونه در گذشته انتخاب همسر بر پایه شناخت کامل خانواده‌ها از یکدیگر قرار داشته و بزرگترها به علت اطلاعات و اقتدار بیشتر سهم و تاثیر بیشتری در این تصمیم‌گیری داشته‌اند و گاهی میل و علاقه جوان ازدواج‌کننده، خصوصاً دختر در نظر گرفته نمی‌شده است (اعزاز، ۱۳۸۷). اما امروزه جوانان به سبک همسرگزینی سنتی تمایلی نداشته و خواستار وجود عشق و علاقه در ازدواج و انتخاب شریک زندگی توسط خود هستند. عوامل مختلفی از جمله: میزان تحصیلات، شغل و پایگاه‌های اقتصادی - اجتماعی بر تغییر نگرش‌ها و ارزش‌ها موثر هستند به طوری که هرچه تحصیلات بیشتر باشد و افراد در پایگاه‌های اقتصادی - اجتماعی بالاتری قرار داشته باشند نگرش و تمایل آنها به سوی الگوی همسرگزینی مدرن یا خودانتخابی پیش می‌رود هم‌چنین وجود ماهواره و اینترنت نیز سرعت تغییر را افزایش داده است. (آزاد ارمکی و دیگران، ۱۳۷۹؛ جنادله و دیگران، ۱۳۹۳؛ جهانبخش و دیگران، ۱۳۸۷). بنابراین این پژوهش در پی جواب دادن به این سوال است: همسرگزینی در گذشته و امروز در شهر مشهد چگونه بوده‌است؟

پیشینه تجربی و مبانی نظری

مرور تجربی به ما کمک می‌کند تا بررسی کنیم چه تحقیقاتی در حوزه مورد نظر انجام شده‌است و نقاط ضعف و قوت هر کدام برای ما روشن شود. تحقیقات زیادی در حوزه سنخ‌شناسی الگوی همسرگزینی انجام نشده‌است و از سوی دیگر، تحقیقات موجود نیز به دسته‌بندی الگوی همسرگزینی در نسل جدید جامعه پرداخته‌اند. بنابراین پژوهشی وجود ندارد که به شیوه کیفی به مطالعه سنخ‌شناسی الگوی همسرگزینی در چند نسل بپردازد. در ادامه به بررسی این پژوهش‌ها می‌پردازیم.

تقریباً تمامی پژوهش‌های انجام شده در این حوزه به ۳ دسته الگوی سبک همسرگزینی پرداخته که شامل: ازدواج سنتی (که برخی از آن به عنوان ازدواج پیشامدرن، ترتیب یافته نیز یاد کرده‌اند)، ازدواج عاشقانه و یا خودانتخابی (که برخی از آن به عنوان ازدواج مدرن و رومانیتیک نیز یاد کرده‌اند) و ازدواج ترکیبی (که برخی از آن به عنوان شبه ترتیب یافته، پسا مدرن نیز یاد کرده‌اند) است. منظور از ازدواج سنتی یا ترتیب یافته، ازدواج‌هایی است که والدین نقش پررنگی در انتخاب همسر برای فرزندان دارند. این مدل از ازدواج با پیشرفت تکنولوژی و تغییرات سیاسی و اقتصادی رو به افول می‌باشد اما در برخی از جوامع جهان سوم مانند هند همچنان تداوم دارد. به عنوان مثال ریید (۲۰۱۹)، در پژوهش خود نشان می‌دهد که همچنان ازدواج سنتی و ترتیب یافته در هند رواج دارد و بخش بسیار کوچتری از ازدواج‌ها از الگوی مخالف پیروی می‌کنند و فرزندان شریک زندگی خود را انتخاب می‌کنند و به دنبال تأیید والدین هستند. تقریباً هیچ پاسخ دهنده‌ای سیستمی را که والدین در انتخاب همسر دخالت ندارند، تأیید نکرده است. جوانان به دلیل اینکه والدین خود را خردمندتر می‌دانند و از خواسته‌های والدین خود سرپیچی نمی‌کنند تن به الگوی همسرگزینی سنتی می‌دهند. مشارکت والدین در انتخاب شریک ازدواج عمدتاً به این دلیل است که پیوند بین نسلی بین والدین و فرزندان اساس زندگی خانوادگی در هند است. با وجود تأثیر ایدئالیسم توسعه‌ای در بسیاری از جنبه‌های زندگی خانوادگی، هند هنوز تأکید بر انتخاب همسر آزاد که در بسیاری از کشورهای غربی مشاهده می‌شود، نداشته است (ریید، ۲۰۱۹). ازدواج عاشقانه و خودانتخابی، به ازدواج‌هایی گفته می‌شود که نقش والدین در انتخاب همسر افول پیدا کرده و زوجین خود همسر آینده خود را انتخاب می‌کنند. در این مدل از ازدواج‌ها دختر و پسر قبل از ازدواج رابطه داشته و مراحل آشنایی را سپری کرده‌اند. این مدل از الگوی همسرگزینی در جوامع توسعه یافته رواج دارد و در جوامع در حال توسعه نیز در حال افزایش است. مدل ترکیبی و یا شبه ترتیب یافته، مدلی از سبک انتخاب همسر است که افراد علاوه بر اینکه خود همسر آینده خود را انتخاب می‌کنند، نظر والدین نیز برای آنها اهمیت دارد. به عبارتی که این مدل از الگوی ازدواج تلفیقی از الگوی سنتی که نظر و رای والدین ارجحیت داشته و الگوی خودانتخابی که نظر و رای فرد در انتخاب همسر مهم بوده است، می‌باشد. در این الگو افراد نه تنها همسر خود را عاشقانه و با میل و نظر خود انتخاب نموده‌اند بلکه از حمایت و تأیید والدین نیز برخوردار هستند. این مدل از الگوی همسرگزینی در جوامع در حال توسعه به ویژه ایران بیشتر رایج است. (عارف نظری و دیگران، ۱۳۸۴؛ مظاهری و دیگران، ۱۳۸۸؛ سهراب زاده و دیگران، ۱۳۹۵؛ صادقی و دیگران، ۱۳۹۷؛ کرمانی و دیگران، ۱۳۹۷؛ پاتل، ۲۰۱۵؛ ریید، ۲۰۱۹). این پژوهش‌ها عمدتاً به روش کمی انجام شده‌اند و برخی از آنها که به روش کیفی صورت گرفته‌است به صورت مطالعه مقطعی

بوده و یک نسل را مورد بررسی قرار داده‌اند. بنابراین همانطور که پیشتر نیز ذکر گردید، پژوهشی وجود ندارد که انواع الگوی ازدواج را در سه نسل را به شیوه کیفی مورد بررسی قرار دهد.

روش پژوهش

این پژوهش با رویکرد کیفی و روش تحلیل مضمون انجام شده است. تحلیل مضمون یک روش قابل انعطاف است که اجازه می‌دهد محقق به روش‌های گوناگون بر داده‌ها تمرکز کند. محقق از طریق تحلیل مضمون به طور مشروع می‌تواند بر تجزیه و تحلیل معنی یک مجموعه داده تمرکز کند یا میتواند یک جنبه خاصی از یک پدیده را به طور عمیق آزمون کند. در این نوع تحلیل می‌توان، هم معانی آشکار و هم معانی نهفته (مفروضات و ایده‌هایی که در پس آنچه نهفته است، که به صراحت بیان شده است) در داده‌ها را پیدا کرد هم‌چنین، در تحلیل مضمون الگوهای متعدد را میتوان از مجموعه‌ای داده شناسایی کرد - هدف از تحلیل و بررسی شناسایی الگوهای مرتبط با پاسخ به سوال پژوهش است (براون و کلارک، ۲۰۰۶). جامعه مورد بررسی، تمام زنان ازدواج کرده شهر مشهد در دهه‌های ۴۰ تا ۹۰ است و نمونه‌ی مورد مطالعه، ۲۷ زن ازدواج کرده در دهه‌های ۴۰ تا ۹۰ می‌باشد که از طریق روش نمونه‌گیری نظری و هدفمند انتخاب و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه پیدا می‌کند. هم‌چنین برای جمع‌آوری داده‌ها نیز از تکنیک مصاحبه‌های روایتی استفاده گردید. از آنجایی که هدف از انجام این پژوهش، سنخ‌شناسی الگوی ازدواج در سه نسل است، نمونه‌های مورد مطالعه به سه دسته زنانی که در دهه ۴۰ و ۵۰، دهه‌ی ۶۰ و ۷۰، دهه‌ی ۸۰ و ۹۰ ازدواج کرده‌اند به عنوان نماینده یک نسل تفکیک شده‌اند تا به انواع الگوهای همسرگزینی در نسل‌های مختلف بپردازیم.

یافته‌های پژوهش

در جدول زیر به طور خلاصه به سیمای پاسخگویان و متغیرهای زمینه‌ای پاسخگویان می‌پردازیم.

جدول ۱۴: سیمای مصاحبه شوندهگان

ردیف	مصاحبه شونده	سن ازدواج	سال ازدواج	تحصیلات	برآورد از وضعیت اقتصادی خانواده	تفاوت سنی با همسر
۱	فاطمه	۷۴	۱۳۴۱	بیسواد	پایین	۱۵
۲	حمیده	۷۴	۱۳۴۱	ابتدایی	متوسط	۶
۳	خاور	۶۷	۱۳۴۷	ابتدایی	متوسط	۱۸
۴	خدیجه	۶۶	۱۳۵۰	ابتدایی	متوسط	۷
۵	عطیه	۶۵	۱۳۵۰	بیسواد	متوسط	۱۲
۶	طاهره	۶۴	۱۳۵۰	حوزوی	متوسط	۲۶
۷	گلی	۷۰	۱۳۵۱	دیپلم / سپاه دانش	متوسط به بالا	۵
۸	مهناز	۶۰	۱۳۵۶	لیسانس	متوسط	۷
۹	زهرا	۵۷	۱۳۵۷	ابتدایی	متوسط	۴
۱	آمنه	۵۵	۱۳۶۱	ابتدایی	متوسط	۳
۲	زری	۵۸	۱۳۶۴	دیپلم تجربی	متوسط	۳
۳	ستاره	۵۵	۱۳۶۵	فوق لیسانس	متوسط	۲
۴	معصومه	۵۲	۱۳۶۶	ابتدایی	پایین	۳
۵	فرشته	۵۰	۱۳۶۹	فوق لیسانس	پایین	۳
۶	فریبا	۵۴	۱۳۶۸	لیسانس	بالا	۳
۷	فهمیه	۴۲	۱۳۶۸	سیکل	متوسط	۱۰

۸	مریم	۴۳	۱۸	۱۳۷۵	سیکل	متوسط رو به پایین	۱
۹	زهره	۴۰	۱۵	۱۳۷۵	فوق دیپلم	متوسط	۳
۱	فریده	۴۰	۲۳	۱۳۸۳	فوق لیسانس	متوسط رو به بالا	۷
۲	ندا	۳۱	۱۷	۱۳۸۶	دیپلم	متوسط	۷
۳	سمیه	۳۰	۱۹	۱۳۸۸	لیسانس	متوسط	۶
۴	فرزانه	۲۷	۱۸	۱۳۹۰	دیپلم	پایین	۱۵
۵	نرگس	۲۸	۱۸	۱۳۹۱	لیسانس	متوسط	۲
۶	مهلا	۲۷	۲۱	۱۳۹۳	فوق لیسانس	متوسط	۷
۷	ریحانه	۲۷	۲۱	۱۳۹۳	لیسانس	متوسط	۳
۸	فرحناز	۳۲	۲۹	۱۳۹۷	فوق لیسانس	متوسط	۱
۹	پریسا	۲۶	۲۵	۱۳۹۹	فوق لیسانس	متوسط	۲

در ادامه به الگوهای مختلف همسرگزینی در سه نسل می‌پردازیم.

الف) الگوهای ازدواج در دهه‌های ۴۰ و ۵۰

۱- ازدواج غیرگزین مطلق

منظور از ازدواج "غیرگزین" ازدواج‌هایی است که نظر دختر در امر ازدواج نادیده گرفته می‌شود و تنها پدر به عنوان اختیاردار دختر تصمیم می‌گیرد. در این نوع ازدواج‌ها دختر نه تنها در ارتباط با همسر آینده خود نادیده گرفته می‌شود بلکه تا زمان محرم شدن همسر خود را ملاقات نمی‌کرده‌است. این نوع ازدواج در اکثر خانواده‌های سنتی و مذهبی وجود داشته و تقریباً شکل غالب ازدواج در آن زمان بوده‌است.

فاطمه: "وقتی اومدن برای من خواستگاری، اصلاً نظر من رو نپرسیدن حتی من شوهرم رو ندیدم تا زمانی که عقد کردیم."
حمیده: "اون زمان نظر دختر رو نمی‌پرسیدن. از منم نپرسیدن. من فقط یه اندازه به نگاه کوچیک تو کوچی شوهر رو دیده بودم. ولی در واقع زمانی که صیغه محرمیت رو خوردن و داماد رو آوردن کنار من اونجا دقیق دیدمش"

۲- ازدواج غیرگزین ترکیبی

برخی از خانواده‌هایی که از نظر تحصیلات در سطح بالاتری قرار داشتند، تا حدودی نظر دختران را درباره همسر آینده خود، می‌پرسیدند و به گونه‌ای دختران حق انتخاب داشته و در مراسم خواستگاری حضور کوتاهی داشته‌اند اما نظر دختر منوط به نظر پدر و مادر بوده‌است. به عبارتی ابتدا اگر پسر مورد پسند خانواده قرار می‌گرفت و بعد از انجام تحقیقات در آخر نظر دختر را می‌پرسیدند و دختران به دلیل داشتن حُجب و حیا و اعتماد به نظر پدر، تصمیم نهایی را بر عهده پدر قرار می‌داده‌اند.

گلی: "زمانی که برای من خواستگار اومد چون پسرعمم بودن پدرم میشناختن ولی باز هم تحقیق و پرس و جو کردن وقتی خودشون نظرشون مثبت بود به من گفتن نظر تو چیه منم گفتم هرطور شما صلاح بدونین و تابع نظر شما."
مهناز: "شوهرم پسر دوست صمیمی پدرم بود. وقتی اومدن خواستگاری ما باهم صحبت کردیم چند جلسه و پدرم هم که میشناختشون و بعدش به من گفتن نظرت چیه منم گفتم پسر خوبی به نظر میرسه اما تصمیم نهایی با خودتون."

۳- ازدواج خویشاوندی

به دلیل مهم بودن شناخت و آشنایی قبل از ازدواج در خانواده‌ها، ازدواج‌های فامیلی بسیار رایج بوده‌است. زیرا خانواده‌ها شناخت کافی از اقوام و خویشاوندان خود داشته‌اند و سال‌های زیادی همدیگر را می‌شناخته‌اند.

عطیه: "ازدواج فامیلی رایج بود. همه را میشناختیم اصلا تو خانواده چه خواهر و برادرام با بیگانه ازدواج نکردیم. دو تا از داداشام همسرشون فامیل نبودن اما آشنا بودیم باهاشون."

خدیجه: "ازدواج فامیلی در خانواده ما مرسوم بوده پدر و مادرم هم فامیل بودن. و حتی بقیه خواهر و برادرام هم با فامیل ازدواج کردن." به علاوه، ازدواج بین همسایه‌ها نیز رایج بوده است. در آن زمان نقل و مکان کمتر اتفاق می‌افتاده است به عبارتی اجاره نشینی کمتر بوده است برای همین افراد عموما مالک بوده‌اند و بنابراین رفت و آمد بین همسایه‌ها و شناخت کافی از همدیگر در سال‌های متمادی اتفاق می‌افتاده است.

زهرا: "بیشتر خواستگاری که داشتیم از همسایه‌ها بود. شوهرم همسایه تو کوچمون بود. یه روز با خواهر و مادرم داشتیم از تو کوچه رد می‌شدیم که مادر شوهرم به مامانم و خواهرم گفت دختر تونو عروس می‌کنید؟"

۴- ازدواج رهایی بخش

براساس یافته‌های به دست آمده؛ برخی از دختران در خانواده‌هایی بزرگ شده‌اند که مجبور به زندگی با نامادری و یا ناپدری بوده‌اند. این دختران به دلیل داشتن مشکلات زیادی که در خانه سعی می‌کردند با اولین خواستگار ازدواج کرده و هدف آنها از ازدواج تنها رها شدن از فضای متشنج خانه بوده است.

خاور: "من چون با نامادری زندگی میکردم و مشکلات زیادی با اون داشتم برای همین وقتی پسرعمم اومد خواستگاری با اینکه از من ۱۸ سال بزرگتر و مطلقه بود و یک دختر هم داشت ازدواج کردم. تنها به خاطر فرار از جو خونه." حمیده: "من اون موقع اصلا هیچ احساسی نداشتم فقط دلم میخواست از خونه زودتر برم چون ناپدریم به من نظر داشت."

ب) الگوهای ازدواج در دهه‌های ۶۰ و ۷۰

۱- ازدواج خویشاوندی

ازدواج خویشاوندی در این دوره هم‌چنان رایج است. یکی از دلایل رایج بودن آن، شناخت طرفین از یکدیگر و عدم اعتماد به شخص غریبه می‌باشد. این نوع ازدواج در خانواده‌های سنتی به دلیل اهمیت شناخت طرف مقابل بیشتر رایج است.

زهرا: "ازدواج فامیلی در خانواده ما رسم هست. پدر بزرگم هم همینطوری بودن. یعنی ما سه نسل داریم دختر عمو و پسرعمو ازدواج می‌کنیم. مادر بزرگ و پدر بزرگم دختر عمو و پسرعمو بودن. منم با پسرعموم ازدواج کردم." فرشته: "تو خانواده ما ازدواج فامیلی خیلی رایج بود. یا ازدواج بین همسایه‌ها رایج بود."

۲- ازدواج از پیش تعیین شده

ازدواج از پیش تعیین شده، منظور ازدواجی است که خانواده‌ها فرزندان خود را در نوزادی و طفولیت به اسم یکدیگر می‌کنند. مصداق بارز آن که در جامعه ما دیده می‌شود اعتقاد به "عقد دختر و عمو و پسرعمو را در آسمان بسته‌اند." این نوعی ازدواج تحمیلی از سوی خانواده است که در آن هیچ توجهی به آینده فرزندان و رای و نظر آنها نشده است. اکثر کسانی که این نوع ازدواج را داشته‌اند میزان رضایت از زندگی کمتری دارند و در برخی از موارد به جدایی ختم می‌شود.

مریم: "من دوازده سالم بود. یه رسمی بود تو قدیم میگفتن ناف بریده یعنی ناف بچه رو به اسم یکی دیگه می‌برند این متعلق به اون میشه دیگه. ولی فکر نمی‌کنند بچه بزرگ بشه اونو می‌خواد یا نه. ناف من رو هم به اسم پسر داییم بریدن. من دوازده سالم بود و اون سرباز بود، (سال شصت و چهار)، از سربازی که اومد منو برای اون عقد کرده بودند. یادمه ما با داییم تو یک خونه زندگی میکردیم پسر داییم دستمو می‌گرفت می‌برد تو اتاق خودشون می‌گفت بیا اینجا غذا بخور تو زن منی."

فهیمة: "پسرعموم منو خیلی دوست داشت بابا و مامانم هم علی رو خیلی دوست داشتن. یه روز علی میاد با بابام صحبت می‌کنه. بابام هم میگه اگه خونوادت مشکلی نداشته باشن چه بهتر، عقد دختر عمو و پسرعموها تو آسمون بسته شده."

۳- ازدواج رهایی بخش

منظور از ازدواج رهایی بخش، ازدواجی است که دختران برای رها شدن از فضای خانه پدری و آزاد شدن تصمیم به ازدواج می‌گیرند. برخی از این افراد به دلیل بالا رفتن سن ازدواجشان و ترس از برچسب "تو خونه مونده" خوردن و سرزنش و شماتت دیگران، ازدواج می‌کنند. این نوع ازدواج عقلانی نبوده و توجهی به ملاک‌ها و ویژگی‌های طرف مقابل نشده است.

معصومه: "من اون زمان گفتم آره. این بله گفتن من نه اینکه بگم دوستش داشتم نه. به خاطر این بود که زودتر از این خانه برم و آزاد بشم. از طرفی مامانم همیشه میگفت تو تو خونه موندی و کسی نمیداد تو رو بگیره و ترشیده شدی و... اینا روم تاثیر گذاشته بود." زهره: "تو دوستانم بودن که سنشون از ۱۸ که میگذشت بهشون میگفتن دختر تو خونه مونده. خواهر من همینطوری بود من از اون زودتر ازدواج کردم. و این نگرش خیلی بد بود. و آسیب روحی زیادی دیده بود."

۴- ازدواج اجباری غیر مستقیم

ازدواج اجباری غیر مستقیم، منظور ازدواجی است که دختران به طور ضمنی می‌دانستند که در صورت عدم قبولی در دانشگاه باید ازدواج کنند.

ستاره: "گفتن اگه امسال کنکور قبول نشی باید ازدواج کنی تو خونه شوهرت درس بخون احساس میکردم اینا مسوولیت نگره داری یک جنس بنجل رو داشتن انگار بعد من قبول نشدم شهرستان قبول شدم گفتن نه فقط مشهد اجازه هم ندادن سال بعد بخونم مجبور شدم ازدواج کنم و اصلا ازدواجم کاملا اجباری بود اجبار غیر مستقیم بود با شلاق نمیزدنت ولی بود اجباره"

۵- ازدواج خود گزین

در خانواده‌هایی که از نظر فرهنگی و اقتصادی در سطح بالاتری قرار دارند، به ویژه دخترانی که تحصیلات دانشگاهی داشته، قدرت انتخاب بیشتری داشته و نظر و رای خودشان اهمیت داشته است. خانواده نقش راهنما و حمایتگر را داشته و انتخاب و تصمیم نهایی را به عهده دخترشان می‌گذارند.

فریبا: "خب فرامرز که دوست برادرم بود و خانوادم کامل میشناختنش. وقتی اومد خواستگاری من خیلی تمایل نداشتیم و گفتم نه. بعدش داداشم با من صحبت کرد گفت چندین جلسه با هم صحبت کنید بعد نظر تو بده. من و فرامرز حدود ۵ ماه با هم بیرون میرفتیم و صحبت می‌کردیم تا همو بیشتر بشناسیم. بعدش فهمیدم اون ملاکایی که من میخوام رو داره و جواب مثبت دادم. پدرم هم از اول گفت خودت تصمیم بگیر."

ج) الگوهای ازدواج دهه ۸۰ و ۹۰

۱- ازدواج خود گزین

ازدواجی که افراد خود، همسر آینده خود را انتخاب می‌کنند. طبق یافته‌ها، تقریباً تمام مصاحبه شونده‌گان، چه دخترانی که رابطه پیش از ازدواج داشته‌اند و چه دخترانی که هیچ رابطه‌ای نداشته و در مراسم خواستگاری با هم آشنا شده‌اند، حق انتخاب داشته و تصمیم نهایی به عهده خودشان بوده است.

ندا: "من با همسر رابطه قبل از ازدواج نداشتم. اونا میان خواستگاری و بعد از چندین جلسه گفتگو و پرس و جو فهمیدم که با ملاکایی که من دارم جور در میاد و ازدواج کردیم."

پریسا: "من و محسن قبل از ازدواج با هم رابطه داشتیم و مامانم از رابطه ما کاملاً باخبر بود. ما حتی برای ادامه تحصیل که رفتیم تهران، هم‌خونه بودیم حدود یکسال. بعدش تصمیم گرفتیم که ازدواج کنیم. و اونا به شکل سنتی آمدن خواستگاری و ..."

۲- ازدواج عاشقانه غیر عقلانی

منظور از ازدواج عاشقانه غیر عقلانی، ازدواجی است که بر پایه عشق و علاقه آتشین و بدون منطق باشد. به عبارتی برخی از دختران و پسران قبل از شکل‌گیری ازدواج وارد رابطه می‌شوند و احساسات شدید عاطفی در این نوع روابط باعث می‌شود نظر خانواده‌ها در شکل‌گیری ازدواج مد نظر قرار نگیرد. در نتیجه با مخالفت خانواده‌ها، اقدامات غیر عقلانی مانند: اعتصاب، تهدید به خودکشی و خودزنی و... می‌کنند. در این نوع ازدواج شخص به ویژگی‌های طرف مقابل خیلی توجه ندارد.

ریحانه: "من با معین نزدیک ۵ سال دوست بودیم و رابطه داشتیم. ما تو دوران دوستی رابطه جنسی هم داشتیم. خانواده هامون از نظر سطح مالی و فرهنگی با هم متفاوت بودن. وقتی معین با خانوادش مطرح می‌کنه مامانش قبول نمی‌کنه با کلی مکافات یه شب مامانش و باباش و خودش اومدن خواستگاری اما همونشب مامانش گفت من راضی به این ازدواج نیستم و حتی مراسم به هم خورد و دعوا شد. بابای منم گفت عمرا دخترمو به پسر شما بدم. اونجا خانواده من فهمیدن که ما باهم دوست بودیم. بابام گوشی و لپ تاپ رو ز من گرفت و من تو خونه بودم به نوعی زندانی شدم. منم اعصاب کردم غذا نمی‌خوردم. آخراش گفتم خودمو میکشم اگه نذارین با هم ازدواج کنیم. دیگه وقتی دیدن اوضاع خیلی داغونه بابام گفت به شرطی که بابابزرگش و مامان بزرگش بیان. دیگه اونا اومدن و ما ازدواج کردیم. ولی مامان و باباش اصلا تو مراسمات نبودن."

مهلا: "من چون تو سن کم با شوهرم وارد رابطه شدم و عشق آتشین داشتم نسبت به اون. ازدواج ما کاملا عاشقانه بود. من همیشه میگم اگر خانواده من مخالف بودن من قطعاً تابع نظر اونا نبودم و سعی میکردم متقاعدشون کنم."

۳- ازدواج عاشقانه عقلانی

در این نوع ازدواج، دو طرف قبل از ازدواج رابطه داشته و عشق و علاقه قبل از شکل‌گیری ازدواج شکل گرفته‌است. اما در این نوع ازدواج نظر خانواده‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد. اشخاص تنها علاقه و عشق خود را ملاک قرار نمی‌دهند بلکه به جنبه‌های دیگر مانند خانواده‌ها، سطح مالی و فرهنگی و... توجه می‌کنند. در اینجا اگر خانواده راضی به ازدواج نباشد و مخالفت کند، دختر تابع نظر خانواده است. فریده: "درسته که من و بهزاد اول به هم علاقه پیدا کردیم و بعد ازدواج، اما اگر خانواده مخالفت میکردند قطعاً منم هم با بهزاد ازدواج نمی‌کردم."

فرحناز: "من به محمد گفتم با اینکه عاشق توام اما اگه احساس کنم چه خانواده تو و چه خانواده من ذره‌ای مخالف ان قطعاً جواب من منفی خواهد بود."

۴- ازدواج رهایی بخش

ازدواج رهایی بخش در این دوره، نیز به معنای دور شدن از فضای منزل پدری است. دختران برای به دست آوردن آزادی و تجربه زندگی بهتر تصمیم به ازدواج می‌گیرند.

ریحانه: "من الان که فکر می‌کنم میبینم منم بچه بودم و من به خاطر اینکه تو خانواده بزرگ شده بودم آزادی نداشته بودم و معیارم این بود که با کسی ازدواج کنم که بهم آزادی بده شاید خیلی مسخره باشه. من عقده مشروب خوردن، سیگار کشیدن، مهمونی رفتن رو داشتم. برای همین فقط معیارم این بود که با کسی ازدواج کنم که به من آزادی بده. و منم برای همین ازدواج کردم." فرزانه: "اوضاع خونه خیلی داغون بود؛ مامانم مریض بود، بابام نبود خونه، داداشام بعضیاشون معتاد بودن بعضیاشونم کار نمی‌کردند. من مجبور بودم هم کار کنم هم مامانمو جمع کنم. شانس خوبی برای ازدواج هم نداشتم. شوهرم با اینکه دو تا زن داشت و طلاقشون داده بود ولی وضعیت مالی خوبی داشت گفتم ازدواج کنم تا ازین خونه برم. بعدها فهمیدم بابام از شوهرم در قبال ازدواج ما پول هم گرفته."

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

انتخاب همسر یکی از اساسی‌ترین اقدامات در طول زندگی هر شخص به شمار می‌رود. و یکی از بخش‌های مهم فرهنگ هر جامعه محسوب می‌شود، بنابراین متناسب با هر جامعه در هر زمان و مکانی از هنجارها، ارزش‌ها و آداب و رسوم خاص آن جامعه پیروی می‌کند. این پژوهش با هدف بررسی مقایسه الگوهای ازدواج در سه نسل به صورت کیفی صورت گرفته‌است. برای شناسایی الگوها از مصاحبه نیمه ساختاریافته با ۲۷ زن ازدواج کرده در دهه‌های ۴۰ تا ۹۰ شمسی استفاده شده‌است. یافته‌ها نشان می‌دهد که در بین زنانی که در دهه‌های ۴۰ و ۵۰ ازدواج کرده‌اند، ۴ الگوی ازدواج وجود داشته‌است که شامل: (۱) ازدواج‌های غیرگزین مطلق، (۲) ازدواج‌های غیرگزین ترکیبی، (۳) ازدواج‌های خویشاوندی و (۴) ازدواج‌های رهایی بخش است. در این نوع ازدواج‌ها دختران فاقد قدرت انتخاب در تصمیم‌گیری بوده و به نوعی ازدواج‌ها به صورت از پیش تعیین شده و تحمیلی بوده‌است. البته در بین کسانی که در آن زمان تحصیلات بالاتری داشته‌اند دختران از قدرت انتخاب و تصمیم‌گیری برخوردار بوده‌اند اما این حق انتخاب منوط به انتخاب پدر بوده‌است به گونه‌ای که دختران به دلیل حُجُب و حیا و اعتقاد شدید به انتخاب درست پدر تصمیم‌نهایی را به عهده پدر می‌گذاشته‌اند. طبیعتاً در دوره‌های بعد نیز با بالا رفتن سطح تحصیلات دختران، تغییراتی

در الگوهای همسرگزینی و میزان قدرت انتخاب دختران صورت گرفته‌است؛ به گونه‌ای که در دوره دوم، در کنار الگوهای ازدواج خویشاوندی، ازدواج از پیش تعیین شده، ازدواج‌های رهایی بخش و ازدواج اجباری غیر مستقیم، شکل غالب ازدواج‌ها به صورت غیرگزین ترکیبی بوده بدین گونه که دختران از قدرت بیشتری در انتخاب همسر آینده خود برخوردار بوده‌اند. این تغییرات و میزان قدرت در دوره سوم به اوج خود می‌رسد بدین معنی که تقریباً دختران در دوره سوم خود، همسر خود را انتخاب می‌کنند و نقش خانواده‌ها در امر ازدواج دختران کم‌رنگ می‌شود و نقش راهنما را برای فرزندان خود ایفا می‌کنند. با گذشت زمان و پیشرفت تکنولوژی، افزایش تحصیلات دختران و شاغل شدن آنان و به دنبال آن حضور پررنگ دختران در جامعه، میزان روابط قبل از ازدواج در این دوره بسیار افزایش یافته‌است که این خود باعث اهمیت یافتن عشق و علاقه در امر ازدواج شده‌است. به گونه‌ای تقریباً تمامی مصاحبه شونده‌گان در دوره سوم، مهمترین معیار برای ازدواج را وجود عشق و علاقه بیان کرده و هم‌چنین اکثر آنها تجربه روابط عاطفی پیش از ازدواج را داشته‌اند و بنابراین شکل غالب ازدواج در این دوره، ازدواج عاشقانه است. این یافته‌ها با نظریه اینگلهارت (۱۳۷۲) منطبق است. او می‌گوید: با جانشین شدن نسل‌های جوانتر به جای نسل‌های بزرگتر، جهان‌بینی متداول در این جوامع دگرگون شده و با تغییر در توسعه اقتصادی و تکنولوژی، تحصیلات، و... ارزش‌های افراد تغییر می‌کند و نگرش افراد به همسرگزینی نیز دچار تحول قرار می‌گیرد. به گونه‌ای که امروزه دختران نسبت به گذشته نقش تعیین‌کننده‌ای در ازدواج خود دارند و همسر آینده خود را، خود انتخاب می‌کنند. هم‌چنین این نتیجه با تحقیقات آزاد ارمکی و دیگران، ۱۳۷۹؛ جنادله و دیگران، ۱۳۹۳؛ جهان‌بخش و دیگران، ۱۳۸۷ نیز منطبق است. نتایج نشان می‌دهد که الگوی همسرگزینی خویشاوندی روبه افول است. تقریباً تمام دخترانی که در دهه‌های ۴۰ تا ۷۰ ازدواج نموده‌اند، تجربه ازدواج خویشاوندی در خانواده خود داشته‌اند اما در نسل جدید نه تنها نگرش به ازدواج خویشاوندی منفی شده‌است بلکه خانواده‌ها نیز تمایلی به این نوع ازدواج ندارند. دستاورد کلی این پژوهش کشف و شناسایی الگوهای همسرگزینی در ۶۰ سال اخیر در شهر مشهد بوده‌است. پیشنهاد می‌گردد برای ارائه تصویری جامع و هم‌چنین پراکنش این الگوها در شهر مشهد نسبت به انجام پژوهشی با رویکرد کمی و با روش پیمایش اقدام شود. در این پژوهش میتوان الگوهای استخراج شده در تحقیق کیفی حاضر را عملیاتی نمود.

خلاصه کلیدی پژوهش

در این بخش جدول زیر را برای انتشار جداگانه و بهره‌برداری بیشتر همایش و محققان تکمیل کنید:

جدول ۱۵. خلاصه کلیدی پژوهش

مسئله کلیدی پژوهش چه بود؟	یافته کلیدی پژوهش چه بود؟	پیشنهاد کلیدی پژوهش چه بود؟
شناسایی الگوهای ازدواج در ۶۰ سال اخیر	شکل غالب ازدواج: در نسل اول: ازدواج غیرگزین در نسل دوم: ازدواج غیرگزین ترکیبی در نسل سوم: خودگزین عاشقانه	بررسی پراکنش الگوهای کشف شده

منابع

نوری، نسیم، جان بزرگی، مسعود، ۱۳۹۰، (رابطه بین سبک‌های دلبستگی و نگرش افراد به عشق با ارزش‌های ازدواج)، مجله علوم رفتاری، دوره ۵، شماره ۳، ص ۲۲۳-۲۲۵

نوغانی، محسن؛ صدیق اورعی، غلامرضا؛ سالار، علی ۱۳۹۱، (شبکه اجتماعی همسرگزینی و تأثیر آن بر رضایت از زندگی زناشویی در بین مردان متأهل)، جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۴، شماره پیاپی (۴۹)، شماره اول.

کوئن، بروس ۱۳۹۹، (مبانی جامعه‌شناسی)، ترجمه غلامعباس توسلی - دکتر رضا فاضل، نشر سمت.

اینگلهارت، رونالد، ۱۳۷۳. (تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی)، ترجمه مریم وتر، تهران؛ انتشارات کویر.

آزاد ارمکی، تقی؛ زند، مهناز؛ خزایی، طاهره. ۱۳۷۹. (بررسی تحولات اجتماعی و فرهنگی در طول سه نسل خانواده ایرانی: با تأکید بر مقایسه مراسم، آداب و کارکردهای حمایتی)، فصلنامه علوم اجتماعی، ۸، ۱۶؛ ۲۹-۳.

- حسینی، حاتم؛ گراوند، مریم. ۱۳۹۵، (تبیین شکاف در رفتار و نگرش زنان نسبت به الگوی همسرگزینی در شهر کوهدشت)، جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۷، ۱؛ ۱۲۷-۱۱۳.
- ساروخانی، باقر؛ مقربیان، مریم. ۱۳۹۰، (تجدد گرایی و همسرگزینی تحقیقی مقایسه‌ای در بین زنان مناطق ۱ و ۱۱ شهر تهران)، مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۱۲، ۱۵؛ ۷۵-۴۳.
- صادقی، رسول؛ قدسی، علی محمد؛ افشار کهن، جواد ۱۳۸۶، (واکاوی مسأله ازدواج و اعتبار سنجی یک راه حل)، پژوهش زنان، دوره ۵، شماره ۱.
- اعزازی، شهلا. ۱۳۸۷، (جامعه‌شناسی خانواده، با تاکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر)، تهران؛ انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
- جنادله، علی؛ رهنما، مریم. ۱۳۹۳، (دگرگونی در الگوی متعارف خانواده ایرانی (تحلیل ثانویه داده‌های ملی))، خانواده پژوهی، ۱۰، ۱؛ ۳۹-۲۹۶-۲۷۷.
- جهانبخش، اسماعیل؛ ساروخانی، باقر. ۱۳۸۷، (فاصله نسلی در حوزه معیارهای همسرگزینی و عوامل اجتماعی موثر بر آن)، فصلنامه علمی پژوهشی علوم اجتماعی، ۴، ۱۶.
- سهراب‌زاده، مهران؛ پرنیان، لیلا، ۱۳۹۵، (سنخ‌بندی گرایش به ازدواج در بین دختران مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شیراز)، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، شماره ۱.
- صادقی، رسول؛ زنجری، نسیم؛ محمودیانی، سراج‌الدین، ۱۳۹۷، (تاثیر الگوهای ازدواج در رضایت زناشویی و تمایل به طلاق در شهر تهران)، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، دوره ۲۱، شماره ۸۱.
- عارف نظری، مسعود؛ مظاهری، محمدعلی، ۱۳۸۴، (سبک‌های دلبستگی و شیوه همسرگزینی (چندهمسری- تک همسری)، خانواده پژوهی، سال اول، شماره ۴.
- کرمانی، مهدی؛ اصغرپور ماسوله، احمدرضا؛ برادران کاشانی، زهرا؛ ۱۳۹۷، (همسرگزینی دختران جوان: کشاکش فردیت در برابر ارزش‌های سنتی)، خانواده پژوهی، شماره ۵۵.
- مظاهری، علی، انصاری نژاد، فاطمه، صادقی، منصوره السادات، عباسی، مریم، ۱۳۸۸، (رابطه سبک‌های همسرگزینی با کیفیت و پایداری ازدواج)، راهبرد فرهنگ، شماره ۵.

Patel, Samreen Ali, (2015). An Exploratory Study of arranged-love marriage in couples from collectivistic culture, Northern Illinois University, Charline Xie, Director.

Reed, Megan N, (2019). The Persistence of Arranged Marriage in Urban India: New Evidence from the Delhi National Capital Region, A Preliminary Draft prepared for the 2019 Annual Meeting of the Population Association of America.

Braun, Virginia & Clarke, Victoria. (2006). Using thematic analysis in sychology, Article in Qualitative Research in Psychology.